

ցութիւնը և ս. սեղանը վարագուրով ծածկուած է իրրե նշան դրախտի դռներն այն մեղաւորի առջև փակելու: Երին ապա իւր խաչի մահով սրբեց, արգարացուց մեր Փրկիչը:

Այնուհետեւ դալիս է քառասնորդական պահքը, որ իւր հետ բերում է ապաշխարութեան օրեր: ապաշխարութեան, որ այժմ տեսաք է ամեն տեսակ մեղաւորի համար, բայց առաւել նոցա, որոնք դրժել են սուրբ ուխտին, դաւել են ընկերին, նենգել են սրբութեան գաղափարն և Յուդայի ու Վասակի քայլերով առաջնորդուած՝ պատճառ են եղել ընկերի կորստեանը կամ ապականութեանը:

Մի գուցէ երեսաներին ևս քառասնորդական պահքուց խորհուրդն յիշեցնելու նպատակով աւանդութիւնն յօրինել է այն հրէշանման մրմռասը, որ մեծ պատի հէնց առաջին օրը կախում են իւրաքանչիւր տան մէջ երգիկից: Այդ մրմռասս ասածն ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ մի սոխի գլուխ վրան շրջանաձև եօթըն հատ փետուր ցցուած մեծ պատի եօթն շաբաթների թուով (տեղտեղ նորան ասում են ակլատիդ, ախողջ)՝ իւրաքանչիւր շաբաթ հանում են նորա մի փետուրը, մինչև որ խլերջոյ Ս. Զատիկի շաբթին վար են առնում և սոխը Վայ, որ իւր ուխտը քանդէ և մեծ պատը խռռէ, երգիկից մի մեծ քար կ'ընկնի այն ուխտագրութի զլխին, այսպէս են բացատրում մրմռասի ահաւոր նշանակութիւնը մեր պառաւնները:

Եթէ Մեհեկան ամսի երեսնօրեայ շրջանն աչքի առաջ ունենալով, մտաբերենք, որ հեթանոսութեան ժամանակ այդ ամիսն ամբողջապէս միհրական տօներին էր նուիրուած, որից և առել է իւր անունը, այն ժամանակ շատ հասկանալի է թէ ինչո՞ւ համար քրիստոնէական ուխտապահ գնդի ներկայացուցիչները տօները միահաղոյն նոյն ամսի մի օրը չէ նշանակած, այլ բաժանած է չորս տեղ այն է Ս. Առովմեանց, Ս. Սահակայ Պարթևի, Ս. Ղեոնդեանց և Ս. Վարդանանց, որոնց հետ միանում են և ժողովրդական հին յիշատակներն Առաջաւորաց պահքի և բարեկենդանի օրերում: Այդպէս և պէտք է լինէր, որովհետեւ մեհեկանն այլևս հեթանոսական տօների ամիսը լինել կարող չէր, թէպէտև պահում

էր իւր անունն և քրիստոնէութեան ժամանակ, Բնական է, որ ծէսերն և սովորութիւններն այնպէս դիւրութեամբ չեն ոչնչանում: Կրօնը թէև փոխուեցաւ, բայց ժողովրդի մէջ արմատ ձգած կրօնական, բարոյական գաղափարները կենդանի մնացին: Ոչ ոք չէր կարող նոցա մեռցնել, քանի տակաւին կենդանի էր ինքը ժողովուրդը: Եկեղեցին այդ շատ լուհասկացաւ, սւստի և հեռատեսութեամբ և խնամքով նոյն ժամանակին յարմարեցուց այնպիսի սրբերի յիշատակութիւն, որոնք նոյն հին գաղափարի կենդանութիւնը պահպանում և արծարծում են ժողովրդի մէջ:

Կ. Կ.

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ՔՐՈՆԻԿՈՆ

ԱՆՅԵԱԼ 1896 Թ.՝ քրիստ. ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ. ՀԱՄԱՌՈՑ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ.

Քրիստոնէական տեսակէտից վերջին տարեշրջանը ընդհանրապէս առած շատ աղքատ է միեմարական երեւոյթներով, և ընդհակառակն հարուստ, գոնէ մեզ համար, տխուր յիշատակներով:

Վաթուրիկ եկեղեցին այս անգամ ևս հանդէս բերաւ ընդարձակ ծրագիրներ և փայլուն ձեռնարկութիւններ, որոնց արդիւնքը սակայն մեծ մասամբ շնչին է և հետեանքը անյաջող: — Լաբեշտանի Մեհեկիթ թագաւորի մօտ ուղարկած պատուիրակութիւնը, զէպի Ֆրանսիական ազգը, նորա միրտութեան 1400-ամեակի առթիւ, ցոյց տուած համակրութիւնը և այլ մանր մունր միջոցները, որոնցով պապը աշխատում էր իւր քաղաքական ազդեցութիւնը զօրացնել և երեւան էր հանում իւր իշխանասիրական ձգտումները, նոր ապացոյցներ բերին միայն, թէ նա սխալ ճանապարհի վերայ է գտնուում՝ այնտեղ հեղինակութիւն և զօրութիւն որոնելով, ուր վաղուց անդառն կերպով կորցրել է և երբեք ունեցած պէտք է չլինէր: — Անդրիկան եկեղեցու հետ միութիւն հաստատելու համար արած փորձերը, որոնք սկզբում ըստ երեւոյթին շատ բան էին խոստանում, անհետեանք անցան նոյնպէս և համոզեցին կրկին շատերին, որ հռովմէական եկեղեցին իւր արդի կազմակերպութեամբ անընդունակ է դժբաղդաբար գաղափարական ձգտումների տեղի տալու և միութեան վսեմ գաղափարի վերայ միայն իւր նեղ աշխարհակալական տեսակէտից նայել կարող է:

Հատ անմխիթարական էր նաև Ֆրանկ-մասոնութեան դէմ վարած կռուի հետեանքը, որ ցոյց է տալիս թէ արտաքուստ այնպիսի մեծ շուք և զօրութիւն ցոյց տուող Վաթոյիկ եկեղեցին, որչափ տկար է յաճախ բարոյապէս և խղճալի կամ անվայել միջոցների ձեռնարկելու պատրաստ, երբ մի ներքին զօրեղ թշնամու հետ գործ ունի:

Սակայն ընդհանուր քրիստոնէութեան հետ առաւել կաթոլիկ աշխարհի բարոյական թուլութիւնը ոչ մի գործի մէջ այնպէս ակնյայտի կերպով չի երևում, ինչպէս տառապեալ հայերին օգնելու գործում: Արգարե ինքը պապը կարեկցութեան զօրեղ նշաններ ցոյց տուաւ՝ ի միջի այլոց բաւական խոշոր մի գումար նուիրելով նոցա օգտին. այլև Իտալիայում ու Ֆրանսիայում տեղ տեղ կաթոլիկ եկեղեցականների մէջ եռանդուն խօսողներ և գործողներ գտնուեցան. բայց ընդհանուր անտարբերութեան մօտ այդ մասնաւոր ջանքերի արժէքը չնչին էր: Եւ որ ամենացաւալին է՝ բազմաթիւ նշաններ և փաստեր ստիպում են մեզ կասկածել, թէ պոպոքիկ ջանքերն իսկ առանց կողմնակի գիտումների, շահագիտական նպատակների չեն, հռոմը, որ միշտ իմացել է Քրիստոսի անուանը արատ բերող միջոցներով Քրիստոսի հօտը մեծացնելու համար աշխատել, այժմ ևս մտադիր չէ, ինչպէս երևում է, առիթը փախցնել՝ օգտուելու այն նեղ հանգամանքից, որի մէջ գտնուում է տառապեալ հայ ժողովուրդը:—Արգեօք ռիչափ թոյն կայ խռոնած այն հացի մէջ, որ մի շարք ողորմած ձեռքեր մատակարարում են այժմ սովատանջ տաճկահայերին: Հատ բան թագուն է կատարուում դեռ այսօր, բայց երևի շատ չանցած հրապարակ կելնէ. երանի մեր կասկածներն ի զուր լինէին:

Օրթոդոքս եկեղեցուն պատկանող բալկանեան փոքր ազգութիւնները գրեթէ ամբողջ տարին ներքին վէճերով էին զբաղուած: Մեր դարի սկզբից ի վեր այդ ազգութիւնները, մէկը միւսի ետեից քաղաքական անկախութիւն ձեռք բերելով, աշխատել են միաժամանակ անկախ ազգային եկեղեցիներ կազմակերպել, որից անընդհատ իրաւասութեան խնդիրներ են յառաջ եկել և շարունակուում են դեռ: Ամենից վաղ Հելլէն եկեղեցին կազմակերպուեցաւ. բայց երկու հակառակ կուսակցութիւններ յառաջ եկան նորա մէջ, որոնցից պարբերաբար կամ մէկը կամ միւսն է յաղթող հանդիսանում, և ըստ այնմ՝ եկեղեցին կամ աւելի աշխարհական իշխանութեան կողմն է թեքուում և թագաւորի ազդեցութեանը ենթարկուում, կամ հոգեւոր իշխանութեան կողմը, և Տիեզ. Պատրիարքի հետ կապեր հաստատում: Թագաւորական տան դաստիարակ Պրովոպոստ վարդապետի մետրոպոլիտ ընտրուիլը յայտնի նշան էր, որ այժմ աշխարհական իշխանու-

թիւնը կրկին զօրեղ միջամտութիւն ունի եկ. գործերում:

Ամենից աւելի հոգ է պատճառում Տիեզերական Պատրիարքութեան Բոլշար եկեղեցին, որ դեռ իւր վերջնական կերպարանքը չէ ստացել և ձգտում է առ այժմ՝ նորա իրաւասութեան ներքոյ գտնուած թեմերից նորանոր նուաճումներ անել, Իւսկիւրի աթոռակալութեան առթիւ ծագած վէճը երևի մօտիկ ապագայում իւր հետեանքները կուենայ և զիջողը կրկին Տիեզ. Պատրիարքը կլինի, որի առտնին վիճակն ևս այժմ խիստ աննախանձելի է, անմիջական շրջապատողների իւր դէմ հանած գծութեանց պատճառաւ: Յամենայն դէպս օրթոդոքս Բոլշարիայի համար անցեալ թուականը նշանաւոր եղաւ Բորիս իշխանորդու օրթոդոքս մըկրտուելով, որով սկիզբն դրուեցաւ մի դաւանակից ժառանգական տան՝ իշխանական գահի համար, և բարեկամական յարաբերութիւններ հաստատուեցան օրթոդոքսութեան մեծ պաշտպան Ռուսաստանի հետ:

Ռուսաց եկեղեցուն գալով՝ ամենակարեւոր և իւր շուքի ներքոյ մնացած ամեն ինչ ծածկող դէպքն է այստեղ՝ Նոյնի Վայսերական Մեծութեանց սրբ. Թագադրութեան հանդէսը, որ մասնաւոր ուշադրութեան առարկայ էր մանաւանդ լուսաւորեալ Նւրոպայի համար. որովհետեւ մինչ այնտեղ դարերէ ի վեր քաղաքական գործիչներն ամեն կերպ աշխատում են եկեղեցին անջատել պետութիւնից, այստեղ կրկին մի անգամ բոլոր պայծառութեամբ հանդէս էր գալիս եկեղեցւոյ և պետութեան մէջ եղած սերտ կապը, և մինչ միւս բոլոր թագաւորները քաղաքագիտական տեսութեանց և ժողովրդական իրաւանց վերայ են հիմնում իրենց իշխանութիւնը՝ Ռուսաց մեծագոր Վայսը եկեղեցական օժուած ընդունելով ցոյց տուաւ, որ ամեն օրէնք և իշխանութիւն ի վերուստ եկած է համարում և աստուածային ցուցման համաձայն ընթանալ է ուխտում: Խոզինսկի դաշտի մեծ աղէտը փոքր ինչ նսեմացրեց այդ մեծ հանդէսի շուքը, բայց դորա փոխարէն Վայսերական Չոյգի ճանապարհորդութիւնը Եւրոպայում մեծապէս նպաստեց Ռուսաստանի քաղաքական փառքն աւելացնելու, որից օգտուել աշխատեց նաև Օրթոդոքս եկեղեցին, զօրացնելու համար իւր ազդեցութիւնը թէ երկրի ներսը և թէ դուրսը:

Հետզհետեւ աճող և ճիւղաւորող աղանդների դէմ մաքաւելու, ինչպէս նաև դուրսը հեթանոս աշխարհում կամ երկրի ներսը բնակող զանաղան ոչ քրիստոնեայ ազգերի մէջ օրթոդոքս դաւանութիւն տարածելու համար, կրկին ծրագիրներ կազմուեցան և նորանոր ձեռնարկութիւններ եղան, բայց նոցա արգիւնքը դեռ ապագայից պէտք է սպասել: Առհասարակ եկեղեցական—կրօ-

նական կեանքի մէջ տարուայ ընթացքում առանձին կարեւոր շարժումներ չեն եղել, եթէ չհաշուենք ս. Թեոդոս Զերնիգովսկու սրբացման և Նշխարների փոխադրութեան առթիւ տեղի ունեցած տօնակատարութիւններն ու բազմաժողով հանդէսները, — Տառապեալ հայերին օգնելու համար Իօհանն Կրօնշտապսկու պէս մի հեղինակաւոր անձն պայծառ օրինակ հանդիսացաւ և յորդորներ կարգացրայց հետեւողներ քիչ ունեցաւ:

Անգլիկան եկեղեցին, Անգլիայի և Ամերիկայի միւս բողոքական եկեղեցիների հետ մէկտեղ, գլխաւոր պաշտպանն էր և խնամողը հալածանքից և քաղցից տառապող տաճկահայերի, թէև հետզհետէ ուրիշներն ևս հանդէս եկան, ինչպէս փոքրիկ Զուիցերեան, որ իւր գովելի նախանձախնդրութեամբ գրեթէ բոլորին գերազանցեց, և բողոքական Գերմանիան, որ վերջերս կարելի է ասել մեծ եռանդ է ցոյց տալիս: Սակայն նախաձեռնութեան պատիւը մնում է միշտ քրիստոնեայ անգլիացիներին, և եթէ նոցա սկսած անկեղծ մարդասիրութեան գործի մէջ կողմնակի հաշիւ խառնողներ ևս գտնուել են, անուրանալի է այնուամենայնիւ, որ տասնեակ և տասնեակ հազարաւոր խեղճեր նոցա են պարտական, նոցա ազնիւ ջանքերին և ազդու հրաւերներին՝ իրենց կեանքի, իրենց թշուառ որբերի պահպանութիւնը, և որ առաւել նոցա շնորհիւ մինչև աշխարհի ծայրերը հասաւ հայի անծայր թշուառութեան լուրը և մինչև իսկ հեթանոս գեղնամորթ Ճափոնացիների գութը շարժեց: * — Անգլիկան եկեղեցին այս տարեշրջանում մի մեծ կորուստ ունեցաւ յանձին իւր եպիսկոպոսապետ Դր. Բէնսոնի, որի փոխարէն Վէնտրբրիի արքեպիսկոպոսութեան աթոռը ժառանգեց Դր. Տէմպլ:

Բողոքական աշխարհի համար եկեղեցական — կրօնական կեանքի գլխաւոր հոսանքը յառաջ մղողն այժմ ևս նոյն Գերմանիան է, որ սկզբից բողոքականութեան մայր երկիրն է եղել: Այստեղ են քրիստոնէական գիտութեան գլխաւոր ներկայացուցիչները, այստեղ և ամենից աւելի շփումն ու մրցումն է տեղի ունենում քրիստոնէութեան ու ժամանակակից քաղաքակրթութեան մէջ, յառաջ են գալիս և լուծուում են խնդիրներ, որոնք նշանակութիւն ունին ամբողջ քրիստոնէական աշխարհի համար: — Այսպիսի առաջնակարգ խնդիրներ են ներկայում և կենդանի հետաքրքրութեան առարկայեղան մասնաւոր վերջին տարին հետեւեալ երկուսը. ա) թէ ինչպէս պէտք է վերաբերուել դէպի այն ուղղութիւնը, որ հետզհետէ աւելի ընդարձակ տեղ ըրունելով աստուածաբանական գիտութեան, մէջ՝ ձգտում

է ամեն ինչ պատմական քննադատութեան ենթարկել և նոյն քննադատական ոգով կրթել ապագայ եկեղեցականներին. բ) թէ ինչ չափով քրիստոնէական եկեղեցին, յատկապէս եկեղեցւոյ պաշտօնեաները մասնակցութիւն կարող են ունենալ և իրենց ազդեցութիւնը գործ դնել համայնական (սոցիալական) խնդրի լուծումը փութացնելու և դէպի բարին ուղղելու համար: — Առաջին խնդրի նկատմամբ պահպանողական տարրը, որ իւր ներկայացուցիչներն ունի աւելի բարձր եկեղեցականութեան մէջ, աշխատում է ամեն կերպ կասկածելի կացուցանել քննադատական դպրոցը զեկաւարող ուսուցչապետներին, նոցա ամեն մի շարժման մէջ անհաւատութեան նշաններ ցոյց տալ և նոցա ազդեցութիւնից յառաջ եկած փոփոխները մեծացնել ընդհակառակն փոխարէնը ուսուցչապետական ամբիոնների վերայ վարչական և այլ կողմնակի միջոցներով պահպանողական անձանց թիւն է աւելացնում: Եկեղեցական համախմբութիւնների մէջ ամեն հնար գործ է դնում բարձր. կրթութիւնը ազատամիտների ձեռքից հանելու, նոր պահպանողական դպրոցներ հիմնելու կարեւորութիւնը հաստատել, Սակայն ազատամիտ քննադատական դպրոցը շնայած այդ բոլոր ջանքերին անընդատ յառաջ է գնում և աւելի ու աւելի համակրութիւն վաստակում երիտասարդ սերունդի մէջ, Պէտք է սպասել, որ այստեղ երկու հակառակ տարրեր հետզհետէ միմեանցից կանջատուին՝ բոլոր այն անձինք, որոնց համար հաւատն իրօք երկրորդական տեղ է բռնում, որոնք կամայականօրէն խաղում են քննադատական մեթոդի հետ՝ իրենց իսկական գոյնով կերեան, և ասպարէզը կմնայ լուրջ հաւատացող քննադատներին, որոնց նպատակն է միայն գիտութիւնը աւետարանի ճշմարիտ ըմբռնման և եկեղեցւոյ շինութեան գործին ծառայեցնել և վերացնել այն նախապաշարումները, որոնք արգելք են լինում ժամանակակից կրթութիւն ստացած մարդուն քրիստոնէական աշխարհայեցողութիւնը իւրացնելու: — Երկրորդ խնդրի նկատմամբ արգիւնքն աւելի նշանաւոր էր և դրական: Աւետարանական — համայնական շարժումը, որի մէջ սկզբից ի վեր երկու տարբեր հոսանքներ նշմարելի էին՝ հների և նորերի, զրկուելով առաջինների մեծ մասի անդամակցութիւնից, որոնք Շտեօկկերի առաջնորդութեամբ մի առանձին կուսակցութիւն կազմակերպել են աշխատում՝ աւելի ազատութիւն և ընդարձակ ծաւալ ստացաւ: Պատժող նառնան, որ այս շարժման պարագլուխն է, անցեալ տարի Hilfe անունով մի շարժման թերթ էր հիմնել և կարճ միջոցում մեծ յաջողութիւն ձեռք բերել. այժմ մի քանի ընկերակիցներով նա համարձակութիւն ունեցաւ „Die Zeit“ առաջնակարգ օրաթերթի հրատարակութիւնն սկսելու: Միաժամանակ, կրկին գլխաւորապէս նորա և ընկերների ջանքերով, կազմուեցաւ Ազգային — համայնականների մի

* Նշալէս մի արտասահմանեան թերթում կարդում ենք, այստեղ ևս մի յանձնաժողով է կազմուել հայերի օգտին ևւ արդէն մի քանի հազար Ֆրանկ ժողովուել է:

նոր կուսակցութիւն, որ արդէն աւելի քաղաքական
ընաւորութիւն է ստացել և երևի շուտով կ'աջողէ
Վայսեր, խորհրդարանի (Reichstag) մէջ ևս իւր ներկա
յացուցիչներն ունենայ, Այսպիսով մինչդեռ մինչև
այժմ միայն պահպանողական կուսակցութիւնն էր,
որ բողոքական եկեղեցւոյ շահերի պաշտպան էր
համարուում Խորհրդարանում, այսուհետև ազա-
տամիտ—համայնական անդամներ ևս կ'լինին, որոնք
գոնէ ընդհանուր քրիստոնէական գաղափարներով
կառաւորուին, Կառավարութիւնը, որ սովոր է
եղել պատերազմներին միշտ հլու հպատակներ տեսնել,
խիստ անհաշտ աչքով է նայում այս շարժման վե-
րայ, բայց սա արագ քայլերով յառաջ է գնում՝ և
թէպէտ շատերը երկիւղ են կրում, որ հետզհետէ
կորցնէ իւր քրիստոնէական ընաւորութիւնը, սա-
կայն առ այժմ գոնէ ուղիղ ծանապարհով է ընթա-
նում և մեծապէս նպաստում է Քրիստոսի անունը
հնչեցնելու այնպիսի մարդոց ընդարձակ շրջանե-
րում, որոնց համար առելի և թշնամանելի էր դարձել
այդ անուան հետ կապ ունեցող ամեն ինչ, այլ և
քրիստոնէական աշխարհայեցողութիւնը, քրիստ-
բարոյականութիւնը իբրև իսկական առաջնորդ ներ-
կայացնելու այն խնդրի լուծման մէջ, որ մօտիկ ա-
պագայի վերայ իշխող ամենակարեւոր և ամենակեն-
սական խնդիրը պէտք է համարուի:

ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ ՏԱՌԱՊԱՆՔՆԵՐՆ ԸՄՈՒՔԵԼՈՒ

ԳԵՐՄԱՆԱԿԱՆ ՕԳՆՈՂ ԳԱՇՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ

ԶՈՐՐՈՐԴ ՀԱՄԱԺՈՂՈՎԸ

15 եւ 14 յունուարի 1897 ամի Բարմէնում. *

Ըստ հրաւիրի Հոննոսեան—Աեստֆալեան օգ-
նող մասնաժողովի և Գերմանական օգնող դաշնակցու-
թեան Փրանկֆուրտի յանձնաժողովի՝ յունուարի
13-ին և 14-ին Բարմէն էին ժողովուել հայոց գոր-
ծի բազմաթիւ բարեկամներ Փրանկֆուրտից, Բեռ-
լինից, Հոննոսի երկրներից, Աեստֆալայից, Հա-
նովերից, Սաքսոնիա նահանգից, Նասսաուից և Էլ-
զասից, որպէս զի խորհրդակցեն Գերմանական օգ-
նող դաշնակցութեան գործողութեան և կազմակեր-
պութեան մասին, Զուիցերիոյ յանձնաժողովներն էլ
ունէին իւրեանց ներկայացուցիչը յանձին ժենեւցի
Լէօպոլդ Ֆաւրի, —Հրապարակաւ խորհրդածութիւն-
ներ տեղի ունեցան Բարմէնի աւետարանական ընկե-
րութեան տան դահլիճում, որ լի էր մեծաքանակ
բազմութեամբ, Այստեղ Փրանկֆուրտից Լօհման
պատուաւ քահանան և Բեռլինից պատուոր դոկտոր
Լեպսիուս տեղեկութիւն տուին Փրանկֆուրտի և
Բեռլինի կենտրոնական յանձնաժողովների գործու-
նեութեան մասին, Բիլլընբորգից (Սաքսոնիա նահան-

գում) պատուոր Ցելլէրը, Բիլլեֆէլդից պատուոր Զի-
բօլդ և Կայզերսլիքից պատուոր Դիսսելհօֆի խօսե-
ցին Հայաստանի օգնութեան գործի կազմակերպու-
թեան մասին, այլ և այն մասին, թէ ինչ սկզբունք-
ներով են ղեկավարուում օգնութեան գործակիցնե-
րը:

Կազմակերպութեան և աշխատութեան մասին
խորհրդակցելուց յետոյ հետեւեալ որոշումները
եղան.

1. ՕԳՆՈՂ ԳԱՇՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹԻՒՆԸ:

«Գերմանական օգնող դաշնակցութիւնը Հա-
յաստանում տառապանքն ամփոխուած մի միացեալ
ընկերութիւն է, կազմուած ինքնուրոյն գործող յան-
ձնաժողովներից, որոնք իրենց ձեռքն են առել
Հայ ժողովրդին օգնելու գործը:

Մինչև ցարդ այս միացեալ ընկերութեան
պատկանում են Փրանկֆուրտի կենդրոնական յան-
ձնաժողովը (որի նախագահն է Լոհման քահանան
Փրանկֆուրտում Մայնի վրայ) իւր երկու մասնա-
ժողովներով, Բեռլինի կենդրոնական յանձնաժողովը
(որի նախագահն է գրաֆ Բեռնստորֆ, քարտու-
ղարը դոկտոր Լեպսիուս Բեռլինում) իւր երկու
մասնաժողովներով, այն է Աեստֆալիան (պատուոր
Զիբօլդ Բիլեֆէլդում) և Կայզերսլիքի (պատուոր
Դիսսելհօֆի), որ մայր է արեւելեան «սարկաւա-
գուհիների որբանոցների»:

Զանազան ինքնուրոյն յանձնաժողովներն ըն-
դունում են այսուհետև միացեալ ընկերութեան
անունը, մասնաւորապէս աւելացնելով՝ Փրանկ-
ֆուրտի, Բեռլինի, Բիլեֆէլդի և այլն, Նոր կազ-
մուելիք յանձնաժողովներից խնդրուում է, որ
կապուին եղածներից մինի հետ:

Անկախ գործող յանձնաժողովները կուղարկեն
մի մի երեսնփոխան, ընդհանրութեամբ խորհուելիք
խնդիրների մասին մի ընդհանուր մասնաժողով
կազմելու:

Օգնող դաշնակցութեան ապագայ համաժո-
ղովներ կհրաւիրէ ընդհանուր մասնաժողովը, որ
ժամանակ առ ժամանակ ընդհանուր ղեկուցումներ
կհրատարակէ:

2. ՀՐԱՒԷՐ ԳՈՐԾԱԿՑԵԼՈՒ.

Գերմանական օգնող դաշնակցութեան չորրորդ
համաժողովը յայտնում է իւր կատարեալ վստա-
հութիւնը, թէ ճիշդ և արժանահաւատ են Հայաս-
տանի տառապանքների մասին հրատարակուած այն
տեղեկութիւնները, որ հաղորդեցին Հայաստանի
գերմանացի բարեկամները, Նա համարում է, որ
աւետարանական Գերմանիոյ պարտքն է իւր բոլոր
ուժերը լարել տառապանքների առաջն առնելու,
յայտնում է այն տղամարդկանց և կանանց, որ
ցարդ Գերմանիայում օգնութեան գործի համար

* Christliche Welt 1897 № 4.

աշխատեցին, իւր շնորհակալիքը և զնահատում է նոցա վաստակը, այլև սպասում է պետական և եկեղեցական պաշտօնականներից, որ նոքա զէպի այսպիսի, քաղաքական միտումներից բոլորովին զերծ, սիրոյ մի գործ բարեհաճ կլինին և չեն զլանայ նորա յաջողութեան նպաստելու:

3. ՈՐԲԵՐԻ ԽՆԱՄԱՏԱՐՈՒԹԻՒՆԸ.

Ի նկատ առնելով թէ որպիսի դժուարութիւններ կան և որչափ երկրայելի է շատ հայ որբեր Գերմանիա բերելը, և համոզուած լինելով, որ 200 միւշև 300,000 որբ պահպանել և կրթել ամենից աւելի հնարաւոր է, ապահով և արժան, եթէ նոյն իսկ Հայաստանում, տակաւին այնտեղ մնացած ընտանիքների մէջ, տեղաւորուին, արդէն այնտեղ եղած և հիմնուելիք հիմնարկութեանց մէջ խնամուին կամ ցերեկօթիկ դպրոցներում ընդունուին և սովորեն, գտնուած կամ նոր ուղարկելիք եւրոպացիների հսկողութեան ներքոյ—այս ժողովը միաձայն յայտնում է, թէ բոլորովին համաձայն է Հայաստանի գերմանական օգնող դաշնակցութեան, որ այս ճանապարհն է ընտրել, և սրտազին հրաւեր է կարգում Գերմանիոյ քրիստոնեաներին առատ տուրքերով օգնող դաշնակցութեան այս ողորմութեան գործին օժանդակել:

Այլև ժողովը յայտնում իւր շնորհակալիքը արևելքի սարկաւազուհիների հիմնարկութեանց և Նրուսաղէմի ասորական (սիրիական) որբանոցին և զնահատում է նոցա եռանդուն մասնակցութիւնը հայերին օգնելու գործին:

Պատտր Լօհմաննի, ղոկտոր Լեպսիուսի պատտր Գիսսէլհօֆֆի և պատտր Զիբօլդի ընդհանուր զեկուցումներից և հաղորդած տեղեկութիւններից երևաց, որ օգնող դաշնակցութեան գործունէութիւնը Գերմանիոյ աւետարանական եկեղեցում մեծ արձագանք և պաշտպանութիւն է գտել: Պարելի է ասել, որ աւետարանական եկեղեցին առանց կուսակցութեանց խտրութեան՝ միարան ինչպէս մի մարդ հայ ազգի նեղութեանց առաջ առնելու համար կանգնելու պատրաստ է: Ֆրանկֆուրտում և Բեռլինում այժմ կենդրոնական յանձնաժողովներից կից կան և տեղական, գաւառական կաղմակերպութիւններ օգնութեան գործի համար, զորօր. Հոնոսի նահանգներում, Վեստֆալիայում, Հեսսենում, Նասսաուում, Հաննովերում, Շլէզուիգ—Հոլշտայնում, Սաքսոնիայում, Պոմմերանիայում, Շլեզիայում, Օլդենբուրգում, Լիպպեում, Բրաունշուայգում, Անհալտում, Համբուրգում, Բրեմենում, Վիւրտեմբերգում, Հեսսեն—Գարմշտադտում, Փալցում, Բադենում և Ել-

զաս—Լօթարինգայում: Մինչև ցարդ երկրորդական յանձնաժողովների օգնութեամբ հաւաքուել է

Ֆրանկֆուրտում . . .	212,000 մարկ.
Բեռլինում . . .	239,000 « »
Վայդերսդէլթում . . .	150,000 « »
Բիւնդելդում . . .	30,000 « »

631,000 մարկ:

Երբ խորհնէր, որ այստեղ կէս միլիոն մարդկանց տառապանքն ամօքելու և մի քանի հարիւր հազար այրիներ և որբեր պահելու գործ կայ, և որ զօր. փոքրիկ Զուիցերլան միայն համարեա 600,000 ֆրանկ է ժողովել, այն ժամանակ մենք չենք կարող դո՛հ լինել Գերմանիայում հաւաքած գումարով:

Ժողովուած նպաստները ցարդ գործ են ածուել սովոր մեղմացնելու և որբեր պահպանելու համար, Մինչդեռ Անգլիացիք և Ամերիկացիք հոգում են Կարնոյ, Բիթլիսի, Վանայ, Գիարբեքիի նահանգների, և Զուիցերլոյ յանձնաժողովները Սուազի վիլայէթի մասին, Գերմանիան իւր օգնութիւնն աւանդելու առաջ Խարբերդին և Հալէպին է նուիրում, որոնց միջազգային յանձնաժողովների միջոցով ճիշդ 180,000 մարկ է յանձնուած անհրաժեշտ կարիքները մասամբ մեղմացնելու: Այժմ ամենամեծ նեղութիւն է Խարբերդի նահանգում, ուր մի քանի շրջաններում արդէն քաղցից տիֆ է յառաջացել և առնուաղն 43,000 մարդ կայ, որոնցից 20,000 որբ և 15,000 այրի են և միայն դրսից եկած օգնութեամբ կարող են սովի ճիրաններից ազատուիլ: Միայն այս նահանգում, ինչպէս որ հիմնական քննութիւնից և մանրազնին տեղեկագիրներից երևում է, առնուաղն անհրաժեշտ է մի միլիոն մարկ, որպէսզի կոտորածից զերծ մնացած ժողովրդին կարելի լինի մահուանից ազատել:

Որբերի մասին ցարդ Գերմանիոյ կողմից հետևեալ հոգատարութիւնն է եղել.

Գերմանական օգնող դաշնակցութիւնը Հայաստանի ներսը 7 կայարաններում այդ նպատակով նորա տրամադրութեան ներքոյ դրած և կամ վարձած տների, մասամբ և հայ ընտանիքների մէջ մօտ 500 որբ է ժողովել և շարունակ խնամք է տանում:

Վայդերսդէլթ օրբանոցը տեղաւորել է 116 որբ Զմիւռնիայում, Բէյրութում և Երուսաղէմում. ասորական (սիրիական) օրբանոցը 50 որբ Երուսաղէմում, Երուսաղէմի ընկերութիւնը 20 որբ Բեթղեհէմում, վերջին երկու հաստատութեանց իւրաքանչիւրին Բեռլինի կենդրոնական յանձնաժողովը 5000 մարկ է յանձնել, որ իրենց քանքերն արդիւնաւորեն, Ապա Բեռլինում ձեռնարկուած է Ռումանիա և Բուլղարիա ուղարկուած պատտր Ամիրխան և անցի միջոցով Բալկան փոխած հայերին օգնելու: այլև պատրաստուում է օժանդակ

կուլթիւն մօտ 10,000 հայ և ասորի տառապեալ պանդուխտների համար, որոնք Ցաճկաստանի սահմանին կից Պարսկաստանի հողումն են այժմ և ներգութեան մէջ են: Բացի այդ Փրանկֆուրտի և Բեռլինի յանձնաժողովները կուղարկեն Հայաստան գերմանացի կանայք, մանաւանդ բժիշկներ:

Պաստոր Լօհմաննի և պաստոր Լեպսիուսի ինչպէս և հետեւեալ քանախօսութեանց մասին եղած խօսակցութիւններից երեւաց, որ բոլորը միաբան են հայ քրիստոնեաների հալածմանց պատճառների, ինչպէս և տառապանքների առաջն առնելու եղանակի նկատմամբ: Բանախօսութիւններն էին. «Ի՞նչպէս կարող ենք ամենաշուտ կերպով Հայաստանում սովի առաջն առնել» (պաստոր Յելլէր). «Հայաստանում քրիստոնեաների հալածանք է թէ ոչ» (պաստոր լից. Վերէր). «Ի՞նչպէս պէտք է 20,000—30,000 հայ որբերին խնամել» (պաստոր Զիբուլդ), և «Աւետարանական միսսիան Արեւելքում» (պաստոր Դիսսելհօֆֆ):

Երկօրեայ բանավարութիւնից յետոյ երեւաց, որ հետեւեալ հիմունքներով պիտի ղեկավարուին.

1. Եթէ մենք արդիւնաւէտ կերպով մրցել ենք կամենում Հայաստանի սովի առաջն առնելու համար, պէտք է ամենից առաջ պահանջենք, որ վերջապէս այժմ հայոց չարչարանքները դադարեն, և մի կերպ խաղաղութիւն հաստատուի փորձանքի նմարկուած նահանգներում: Մեր գործը Գանայի 1 ապարդիւն աշխատութիւն կլինի, եթէ մենք այս խնդրում ոչինչ ձեռք չբերենք:

2. Մեր օգնութեան գործում պէտք է առաջնորդուինք այն սկզբունքով, որ վհատուած բայց կենսունակ և փութաջան հայ ժողովուրդին ինքնօգնութեան միջոցներ տրուին:

3. Աւտի մեր քանքերն սկզբունքով պէտք է ուղղուած լինին ոչ այնքան առանձին տառապեալների, ուրեմն առանձին առանձին որբերի՝ իրենց նեղ վիճակից ազատելու, այլ աւելի հայ ազգի ընդհանրութեան օգնելու: Տառապանքի դէմ պէտք է կռուենք նոյն իսկ տառապեալ երկրում, որպէսզի այս հին քրիստոնեայ ժողովուրդը իւր բնիկ երկրում կենդանի մնայ:

4. Բացի սովեալներին և ցրտատարներին սնունդեան կարեւոր միջոցներ, զգեստներ և անկողիններ հայթայթելուց, կարեւոր է թշուառացած գաւառներում օգնել մարդկանց, որ իրենց աւերակ դարձած տները նորոգեն: Սերմացու և գործիքներ պէտք է ձեռք բերել և արհեստագիտական ձեռնարկութիւններով աշխատանքի միջոց տալ: Օգնու-

թեան այս գործը պէտք է ղեկավարեն և սորա վերայ հսկեն Եւրոպացի տղամարդիկ և կանայք:

5. Մեր գերմանական օգնող զաշնակցութեան համար արդէն ճանապարհը ցոյց է տրուած. մի քանի կենդրոնական կայարաններում, ուր արդէն որբեր են ընդունուած, պէտք է բաւական թուով գերմանացի գործիչներ նշանակել և այն տեղերից սկսել շրջակայ գաւառներում գործել:

6. Եւ որովհետեւ Թուրքիոյ սահմանակից երկրներում ևս փախստականների մէջ սով է տիրում, ուստի այս տառապեալներն էլ օգնող զաշնակցութեան պաշտպանութեան կարօտ են:

7. Օգնութիւնը պէտք է արագահաս լինի: Համաժողովի երկօրեայ բանավարութիւնից յետոյ յունուարի 13-ին երեկոյեան Բարմէնի և Ելբերֆելդի հինգ զանազան եկեղեցիներում և զահլիճներում միաժամանակ եկեղեցական համախմբութիւններ տեղի ունեցան, ուր 8000—10000 արտակարգ բաղմութեան առաջ ոմանք խօսեցին հայ ժողովրդի տառապանքի և աւետարանական եկեղեցու պարտականութեան մասին, այդ կարիքի դէմ օգնութեան ձեռք կարկառելու: Յունուարի 14-ին ճաշից յետոյ պաստոր Լօհման կանանցից մի ժողով կազմեց աւետարանական ընկերութեան ընդարձակ զահլիճում, ուր ասեղ ձգելու տեղ չկար և ուր նա մի ղեկուցումն տուեց. «Հայաստանին օգնող կանանց զաշնակցութեան» մասին:

Համաժողովի բոլոր մասնակցողները երկօրեայ խրախուսական բանավարութիւնից յետոյ հեռացան Վուպպերի հովտից այն համոզմամբ, որ օգնող զաշնակցութեան և հայոց գործի բարեկամների շնորհիւ աւետարանական եկեղեցու բոլոր մասերում իսպառ խղուած է այն կապանքը, որ ցարդ պղտոր աղբիւրներից օգտուող մամուլի շնորհիւ կաշնակում էր Գերմանիոյ հասարակական կարծիքը:

ՏԱՍՆ ԷՍՎԵ 2ԱՅՆ ԵՐԿԵՅՈՂՈՒԹԻՒՆ

ՊԱՏԱՐԱԳԻ:

Բերլինի Singakademie-ի (երաժշտական մի հաստատութիւն է, ուր երգեցողական երեկոյթներ են լինում. ունի իւր յատուկ երկսեռ երգեցիկ խումբը) տեսուչ Բլումների (Professor Dr. Martin Blumner) ղեկավարութեամբ տան և երեքերորդ անգամ երգուեցաւ Գրէլլի (Eduard Grell) յօրինած տան և վեց ձայն պատարագը, Այս երկը յայտնի է երաժշտական աշխարհին Missa solennis für 16 Stimmen անունով: Երկու շաբաթ առաջ լրագրերի և սիւնների վերայ կայցրած յայտարարութիւններով հասարակութեան տեղեկութիւն էր տրուած. կարճ ժամանակում բոլոր տոմսերը գնուեցան: Singakademie-ի եռայարկ հանդիսասրահը լի էր հասարակութեան երկսեռ ընտիր դասակարգով:

1. Եղիպտոսից փախած Արգոսի Թագաւոր Դանայոսի 50 զուտրոններ իրենց ամուսիններին սպանելու պատճառով դատապարտուած էին յաւիտեան Սանդարամտում Ընով լեցնել մի ծակոտուած տակաւ: Դանայեան աշխատութիւն, նշանակում է ուրեմն սպարդին աշխատութիւն:

Պատարագը գրուած է 16 մարդու ձայնի համար՝ առանց նուագածութեան մասնակցութեան, մէջ ընդ մէջ բարեխառնած 1—16 ձայն երկսեռ խմբակներով (solo): Պատարագը բաժանազանութեամբ է եօթն կտոր՝ խօսքերը լատիններէն պատարագամատուցիցն են առած:

1. Kirie eleison (Տէր ողորմեա).—2. Kriste eleison (Քրիստոս ողորմեա).—3. Kirie eleison.—4. Gloria in excelsis Deo (Փառք ի բարձունս, մինչև ելյաժնեայն ժամը).—5. Credo in unum Deum (Հաւատամք ի մի Աստուած): 6. Sanctus, Sanctus, Sanctus (Սուրբ, Սուրբ, Սուրբ).—7. Agnus Dei (Գառն Աստուծոյ):

Գէօթիկէն երաժշտութիւնը համարուած է մարդու համար եզակի, աստուածապարգե շնորհ: Յիւրաքի Missa Solemnis-ը իւր սրտաբուլիս ղեղուն, վեհաշունչ քաջամայն ներդաշնակութեամբ ամենափայլուն կերպով արդարացնում է այդ գաղափարը: Այն ամենը, ինչ որ գեղեցիկ է և հրաշագան երկրիս վերայ, միացնում է կարծես իւր մէջ երաժշտական այս զօրաւոր երկը ազատ գեղգեղանքներով վեր տանելու, երկնային հետ զուգորդելու համար:

Երեք տեղորոշմանները սկսուում են մեղմիկ միայնակ երգեցողութեամբ, որ մերժ ընդ մերժ քարեխառնում է ամբողջ խումբը:

Ինչպիսի վեհագոյն, հիասքանչ վայելչութեամբ վեր է սլանում ապա «Փառք ի բարձունս»: Ինչպիսի երկիւղածութեամբ և յուսով լըրժողում է քրիստոնէի սիրտը, երբ «Հաւատամք»-ի «Հարաւրայ», խաչեալ, թաղեալ՝ խորախորհուրդ խօսքերը տխրայող պիւքներով պատում են նորան: Ինչպիսի զուարթութեամբ և բաւականութեամբ լցուում է հոգին և ինքնաբեր ուրախաթիւթ ժպիտ է ցոլում գէմքի վերայ, երբ լսում է յարութեան փողը:

Բայց հայ մարդու ուրախութիւնն աւելանում է և կուրծքը փքուում է արդար հպարտութեամբ, երբ լսում է «Սուրբ, Սուրբ, Սուրբ Տէր զօրութեանց» սրուբեական փառարանութիւնը: Նա մոռանում է բոլոր նախկին տպաւորութիւնները՝ առ ժամանակ, առանց զգալու թէ ինչ է կատարուում իւր շուրջը, տեղափոխուում է հոգեպէս հաստատիւ ընդ անասան Լուսոյ Մօր՝ Մայր աթոռ Ս. Էջմիածնի սրբազան կամարների տակ, և լսում հայ քրիստոնէի երգած «Սուրբ, Սուրբ, Սուրբ»... և հրեշտականուագ մեղեդին ազգային ներդաշնակութեամբ, հաւատակիցների երգակցութեամբ միայն խնայեալ վերացնում է նորան, շատ բարձր, Ամենակալի Աթոռի առաջ հանում, կապելով նաև նորա համար երկինքն ու երկիրը:

Ա՛յսանա ի բարձունս:

ԿՈՄ. Վ.

Ա Մ Ե Ր Ի Կ Ա.

ՄԻՍԻՌՆԱՐՆԵՐԻ ԳՈՐԾՈՒՆԷՈՒԹԻՒՆԸ ՏԱՃԿԱՍՏԱՆՈՒՄ *

Կ. Պօլսից ստացուած տեղեկութիւնների համաձայն Հայոց պատրիարքարանին գանգատներ են հասնում Տաճկաստանի և Հայաստանի զանազան կողմերից՝ այն եղանակի նկատմամբ, որ գործ են դնում ամբերիական միսիոնարները, կոտորածների զոհ թշուառ հայերին օգնելու համար Ամբերկայից ուղարկուած նպաստները բաժանելիս, Հաստատ յայտնի է, որ միսիոնարները օգուտ են քաղում հայ քրիստոնեաների թշուառութիւնից, նիւթական օժանդակութեանց միջոցաւ ստիպելով նոցա բողոքականութիւն ընդունելու, նպաստները առանց անկողմնապահութեան չեն բաշխուում, այլ տարբերութիւն է դրուում իրենց դարձած բողոքականների և Հայոց հին առաքելական եկեղեցուն պատկանողների մէջ: Այսպիսով նոքա՝ որոնք զանկանում են մասնակից լինել Ամբերկայից ուղարկուած օժանդակութեան բարիքներին, ստիպուած են բողոքական դառնալ, կամ գոնէ ձեւանալ, որպէս զի հաճելի լինին միսիոնարներին:—Այդ յիշուի մի ծանր մեղադրութիւն է միսիոնարների դէմ, բայց ովքեր նոցա ի մօտոյ ճանաչել են կամ տեղեակ են նոցա գործունէութեան եղանակին, դարմանալու ոչինչ չեն ունենայ. ուրիշ կերպ սպասել նոցանից դժուար էր: Նոյնն արին նոքա տարիներ առաջ մի ուրիշ առթիւ՝ մինչ տիրում էր 1878 թ.-ի սոյմը, Սակայն մեր զայրոյթն այժմ աւելի մեծ է, քանի որ այդ եղանակը նոքա գործ են դնում այնպիսի մի ժամանակ, երբ հայերը զոհ են ոչ թէ բնական արհաւիրքների, այլ կրօնական հալածանքի: Յիսուս Քրիստոսի անուան համար:—Ուրախ եմ իմանալով, որ Օրմանեան պատրիարքը, Տաճկաստանի Հայոց եկեղեցական և քաղաքական գլուխը, ուղարկութեան է առել անյապաղ այդ գանգատները և վճռել է ձեռք առնել կրկին նպաստների բաշխման գործը, որ այնպիսի արիութեամբ յառաջ էր տարել նախկին Եղմիրեան պատրիարքը և իւր յանկարծակի հրաժարմամբ անցնալ օգոստոսին ընդհատելու ստիպուել, Եղմիրեան պատրիարքը ժողովեց և բաժանեց աւելի քան 100,000 դր. առանց անտեղի փողահարութեան և աղմուկից ցոյցերի: Յուսարի է, որ նոյնն անէ նաև Օրմանեան պատրիարքը՝ նոյնպիսի յաջողութեամբ:—Ամօթ և նախատիք է, որ միսիոնարները օգուտ են քաղում մի համազգային դժբաղդութիւնից, իրենց դաւանափոխների ցանկը մեծացնելու: Չափից աւելի ձգտումն և եռանդ ցոյց տալով՝ տարածելու իրենց ազդեցութիւնը հայ ժողովրդի որչափ կարելի է աւելի մեծ մասն վերայ, նոքա այժմ աւելի առելի են դարձնում իրենց հայերի աչքում քան երբ և իցէ, Հայրս անցնալ շարաթ մի խնդրի ստացաւ Էջմիրեկի թաղական խորհրդից, ուր տեղի է

ունեցել բազմաթիւ կոտորածներին վերջինը հոկտմ-30-ին տեղական աւագ քահանայի և պատուաւոր անձանց ստորագրութեամբ, որով աղերսում են՝ «միջնորդել մարդասէր ամերիկացի ժողովրդեան առաջ՝ նոցա համար, որպէս զի կոտորածի և հրդեհի զոհերին՝ նոցա թշուառ վիճակն ամօքելու նպատակաւ եղած օգնութիւնը ուղղակի ծանապարհներով տրուի։ Այն հանգամանքը, որ նոքա անմիջապէս տեղական միսիոնարներին չեն դիմել, որոնք պատրաստի գումար ունին իրենց տրամագրութեան ներքոյ՝ շատ բան է նշանակում։—Հայերը խիստ կրօնասէր ժողովուրդ են, սերտ կերպով կապուած իրենց նախնական եկեղեցու հետ, որի համար հազարաւորներ գերադասել են զրկուել կեանքից, երբ նոցա առաջարկում էին ընտրել իսլամ կամ մահ։ Նոցա խիղճն ու կրօնական զգացումները այնչափ քնքրոյշ են, որ շատերը պատրաստ են աւելի շուտ սովամահ լինել, քան միսիոնարներից օգնութիւն ստանալ այն ձևով, ինչպէս մինչև այժմ տրուել է։ Միսիոնարներն իրաւունք չունին նպաստի գումարները իրենց միսիոնի գործը յառաջ տանելու համար ծախսել։ Այդ գումարները ժողովուրդ են մարդասէր ամերիկացիների տուրքերով, որոնք խղճում են նահատակ հայերին և զուտ մարդասիրական զգացումներով են տալիս իրենց դրամը։ Դրամը յանձնուած է միսիոնարներին բաժանելու համար անանկացած հայերին, առանց կրօնի խտրութեան։ Միսիոնարներն իրաւունք չունին գործ ղենել գումարները իրենց հաճոյից կամ շահուց համաձայն։ Եւ մի դէպք գիտեմ, ուր 100 թրքական ոսկի նպաստ է տրուել մի մարդու, որի ընտանիքը ոչ մի անձնական զրկանք չէ կրել, այլ միայն տունն է կողոպտուել ընտանիքի բացակայութեան ժամանակ։ Բայց նա բողոքական պատուր էր, միսիոնարներին աշխատակից, ուստի և բացառական շնորհ ցոյց տրուեցաւ նորան, թէև նա շարունակում է ստանալ իւր կանոնաւոր ռոճիկը Բօրգ Միսիոնից իբրև պատուր, և համեմատած ուրիշների հետ ստիպողական կարիքներ չունի։—Ուրեմն մի բողոքական պատուր աւելի է ստանում, քան 400 ազգային եկեղեցուն պատկանող հայեր միասին։

Այս կողմնապահութեան նպատակը չէ միթէ հայերին դաւանափոխութեան հրապուրել, որով միայն միսիոնարների շնորհը ձեռք կրերեն։ Այն եղանակը, որով միսիոնարները նպաստի դրամները բաժանում են, կարծել է տալիս հայերին թէ միսիոնի դրամ է այդ։ Ուրախութեամբ կարող եմ յայտնել, որ Օրմանեան պատրիարքը մի նպաստամատոյց յանձնախումբ է կազմել Կ. Պօլսոյ հայոց պատրիարքարանում, նպաստներ ժողովելու և բաժանելու տնանկացած հայերին՝ առանց դաւանութեան խտրութեան։ Բողոքեան նոքա, որոնք ցանկանում են հայերին մի իրական օգնութիւն ընձեռել, առանց

գաղտնի նպատակների և խտրաբայութեան, թող իրենց տուրքերը պատրիարքարանի յանձնախմբին հասցնեն։ Իւրաքանչիւր այդ յանձնախմբին ուղարկուած գոլլար կհասնի ուղիղ իւր նպատակին, առանց հանելու միջից մեծ մեծ «ընդհանուր ծախքեր», «պաշտօնէից ռոճիկներ» ևն։ Արժ. Մադաքիա վ. Տէրունեան, Ուստրի հայոց եկեղեցւոյ հովիւը, պատրիարքի միակ ներկայացուցիչն է այս երկրում։* Նորան ուղարկուած բոլոր գումարները հաւատարմութեամբ կհասցնուին Կ. Պօլսոյ պատրիարքարանի յանձնախմբին։

Այս նամակի հեղինակ Պ. Վարդուկեանը մի գիրք ևս գրել է, որի վերնագիրն է. Armenia's ordeal. A sketch of the main features of the history of Armenia; and an inside account of the work of the american missionaries among armenians, and its ruinous effect (Հայաստանի դատը. Մի ստուերագիր Վայաստանի պատմութեան ինչ ինչ պարագաների, և ներքին հաշիւ ամերիկական միսիոնարների Հայոց մէջ կատարած գործի նկատմամբ ու գորա վնասակար հետեանքը)։ Նիւ-Իօրքի մի քանի թերթեր գովասանքով են խօսում այդ գրքի մասին, որի մէջ տեղեակ գրւում է նկարագրուած է ներկայ դարի սկզբից ի վեր մինչև մեր օրերը ամերիկական Բօրգ ընկերութեան միսիոնարների գործունէութիւնը Հայաստանում։ «Եւ եթէ, ասում է այդ թերթերից մէկը, պ. Վարդուկեանի ասածների մի փոքր մասն անգամ ճշմարիտ է—իսկապէս բոլորը կրում է ճշմարտութեան գրոշմ—ամերիկական միսիոնարների վարմունքին Հայաստանում ամեն անուն կարելի է տալ, բայց ոչ քրիստոնէական»։

Տաճկահայոց դատի անվեհեր պաշտպան դր. Լեպսիւս մի նոր ամսաթերթ է սկսել հրատարակել Բերլինում Der Christliche Orient (Քրիստոնեայ Արեւելքը) անունով։ Առաջին համարի բովանդակութիւնն է. Մի կոչ արեւելքի քրիստոնեաների համար Լուտերի ժամանակից. Արաբկերի կոտորածը. Պարսկաստանի և արեւել. Տաճկաստանի ասորիները. Բողոքական եկեղեցւոյ սկզբնաւորութիւնը Հայաստանում 1813—1850 թ. ևն։

* Վեջին օրերս հրաժարուած է նա եւ տեղը Վեհափառ Հայրապետի կաթողիկոսեանք հետադուր նշանակուած է Աթ. Մաշտոց վարդ. Փափագեան, Ամաշու Դպրեվանքի սաներից, որ այժմ Ռուշուքում է։